

első nemzedék topolyai érettségizőinek nyilatkozatai, válaszaik nyomán elemezni, hogy miképpen is viszonyul fiatal nemzedékünk a mai élethez, mik a gondjai, problémái, nehézségei. Ez a helyzetfeltárás — és részben bizonyára a *Gólyák — tizedszer* is — olyan felmérés, amely valóban tükrösen mutatja be ifjúságunkat, minden értékével és minden hibájával egyetemben, feltárva még azt is, hogy az iskola, a tanárok és persze nem utolsósorban a sajtó és a rádió, vagy a televízió mennyiben járulnak hozzá az ifjak tájékozottságának bővítéséhez. És valljuk be, a kép nem is olyan fekete, mint amilyenre felkészülünk az ifjúság ellen meg-megújuló, megokolatlanul általánosító kirohanások nyomán. Érdekes Geroldot követni ezen az úton, mindenképpen hasznos lehet a további helyzetfelmérés, a még mélyebbre pillantás. Gerold legnagyobb érdeme az, hogy megindította ezt a folyamatot, amely — reméljük — nem sikkad el az érdektelenségben.

KOLOZSI TIBOR

SEBZETT, DIDERGŐ LELKŰ HŐSÖK

SZIRMAI KÁROLY: *Falak, puszta falak.*

Forum, Újvidék, 1971.

Kietlen s közönyösen emberellenes világba kerül az, aki belelapoz Szirmai Károly új kötetébe. Olyan világba, ahol három napon át ülhet holtan egy öregember az utcára néző ablak mögött, míg valaki észreveszi halálát. (*Az ablaknál ülő ember*) Olyan világba, ahol megölhetnek, s meg is ölnék valakit úgy, hogy a segélykiáltást senki nem hallja, vagy nem akarja hallani (*Kihallgatás, A tűznél, Hallottad?*) Kihülő házasságok, üzletlé, futó kalandok aljasodó szerelmek, összeomló családok látványa, a vigasztalan öregség, s a méltatlan halál képe csapódik minduntalan az olvasó elé. Üres és bevégzet életké. Bizonyos, hogy itt, ami szép és jó, ami fontos az emberben, az szűk-képpen romlandó is.

Nem újkeletű meggyőződése ez Szirmai Károlynak. Előbbi, ugyancsak válogatott kötete, a *Muzsikáló messzeség* is erre az eredményre jutott, am egyben azt jelenti, hogy az életmű legsúlyosabb tanulságával van dolgunk Igaz, a válogatás akkor még azt sugallta, hogy ki lehet törni, hogy az igaz élet felé az irracionálison át nyitott az út. Szirmai Károly hitt a telje létezés lehetőségében. Ez a hit hangolta csodára a novellaépítő képzeletet s tette lehetővé, hogy magától értetődőnek, hétköznapien természetesnek tekintse a rendkívülit. Most más a helyzet, amit az is jelezhet, hogy a ké kötetnek egyetlen közös darabja sincs. Hogy mennyire más, azt legpontosabban talán *Az eltűnt utca* című novellában érezni. Azért ebben, mert it a fent emlegetett csoda is működik, ami a többiből teljesen kiszorult.

A történet egyszerű. Egy szegény leány téli kabátot venne. A sok drága fényes holmi közt végre olcsóbbat is talál. Megtetszik neki, de hiába. Kevé a pénze. Ekkor — szegény leányok szerencséje, azon a ponton, ahol a végleges lemondás következne — nagy fekete autó kanyarodik melléje.

Az *eltűnt utca* tehát úgy indul, ahogy a legtöbb Szirmai-novella. A határozott karakterű élményből néhány mondatban kibontakozó cselekmény minden mozzanata konkrét, egyszeri, minden részében életeleven Jellemző sajátossága az effektusok sokasága. Ezek az effektusok természetükkel a cselekményben rejlő nehéz sorsra vallanak, ahogy a szegénység é

szépség, fiatalság és kiszolgáltatottság általánosító ellentétpárjai is. Azt sugallják, hogy lehetetlen kitörni ebből az ember alatti helyzetből. A sorsváltáshoz csoda kell.

Ez a csoda, a legjobb pillanatban érkező autó, ismerős, a békeidők érzelmes leányregényeiből való. Vagyis nem igazi csoda. Aránytévesztés — vélhetőenik első pillanatban, hiszen az autó megjelenésével a novella empirikus síkja mögött — a *Muzsikáló messzeségben* látott mechanizmus szerint — ennek ellenére is teljes komolysággal képződik meg a szekunder sík, a csoda költői lehetőségeinek, funkcióinak érvényesítéséhez szükséges terep, ahol helyreállhatna a világ egyensúlya, mert kárpótolni lehetne az embert mindenért. De aránytévesztésről szó sincs. A megoldás mesterre vall.

A csoda ugyanis nem jár sorsfordulattal. Jóllehet az a benyomásunk, mintha a leánynak az eddiginél teljesebb élet kezdődne azzal, hogy beszáll az autóba, ám erről szó sincs. Éppen a csoda olcsósága, kisszerűsége figyelmeztet az ellenkezőjére. Arra, hogy nincsenek csodák, s ha igen, akkor azok is csak az ember rontására vannak. A leány beszállt az autóba. Ezzel ugyan még nem kötött üzletet, hiszen bődítőak a hirtelen lehetőségek, s rettenetesekek a szorongató kényszerek. A nyílt ajánlatot elfogadva azonban igen. Megalázza emberségét, kiszolgáltatja testét-lelkét — egy kabátért. Az, hogy később a felkínált pénztárcát visszadobja, ezen már nem változtat. Jelzi viszont, hogy a leány veresége a teljesség óhajának veresége. Jelzi, hogy a kitörés még ilyen áron sem lehetséges.

Akárhogy is van, ő még cselekszik. Reménye vakmerő, vállalkozása eszeveszett — az utolsó esélyt játssza meg, de megjátssza. S következetesen. A hősök többsége azonban nem reménykedhet, mert nem cselekedhet. Ezért zárul oly sok novella ebben a kötetben halállal, sőt némelykor önként vállalt halállal. A hősök leányok, asszonyok, öregemberek. A nők mindig gyönyörűek, jó lelkűek, az öregemberek mindig elhagyottak. Szánandóan gyengék valamennyien.

Miért éppen ők a hősei a novelláknak? Tudni kell, hogy az életmű kulcsmotívumaival, nyugodtan mondhatjuk a szerző egyéniségét is jellemezve: költői motívumokkal van dolgunk. A költői motívumok sohasem egyértelműek. Itt is többféle jelentést hordoznak.

Jellegzetesnek, mintegy jelentésbeli alaprétegnek látszik az a változat, amikor a nők s az öregek az emberi tehetetlenség miatti riadalmat, szomorúságot hordozzák, ami az olyan novellákban, mint a *Restiben*, az *Egy élet árnyéka*, a *Temetés* vagy az *Utoljára* című is, kiegészül a szorongással, a tragikus idegenség, a komor magány érzésével. E fázó, felfokozottan szenzitív hősök körül kivétel nélkül mindig sűrű, nyomasztó atmoszféra képződik.

A nők alakjában ezek mögött ott van az éden ígéretének fájdalmas gyönyörűsége, a tisztaság, a szépség, a jóság közelének bensőséges öröme, és ott a nők iránti áhítatos tisztelet is. Szirmai Károly számára a nő a legnemesebb emberi tulajdonságok megtestesítője, a jövő reménye. A nő az életműben is az emberi lényeghez, a teljességhez való hűséget jelenti, érthető, ha a konfliktusok jó része a nőt próbálja. Mélyen rejlő vágyakat, igényeket hordoz tehát a motívumnak ez a változata.

Az öregség a hiába megélt élet tárgyiasulása, noha a rezignált, lemondó kiüttlanság, a tanácstalanság nem tudja eltakarni sem az élet már csak emlékként felbukkanó teremtő pillanatainak békéjét, sem a kudarc páto-szát. Igaz, hogy a halál döbbenete, a tragédiát fogadó, gyűlöletbe is át-átcsapó düh csak egyszer, *Az eltűnt* című novellában kapcsol elégiára. A többiben a sikoltás előtti állapot iszonyú víziókat, látomásokat, vad képzeteket hív elő, sejtetve a megrendültség nagyságát, a pusztulást fogadó indulatok hevét.

Tartalmilag, s lényeg szerint, a villódzó sokféleség mögött mindkét motívum egyazon természetű ellentétből áll. A előző, mondhatni hagyományos jelentésrétegekkel szemben újak képződtek. A nő nemcsak az otthonteremtés, az újakezdés jelképe, hanem a pusztuló édené is, az öregség nemcsak az összegező teljességé, hanem a megmásíthatatlan veresége is. Ebben az ellentétben már nincs igazi konfliktus. A küzdelem eldőlt a romlás javára. Éppen ezért lettek nők és öregek e kötet novelláinak hősei. Ők

azok, akikben az emberség felől zavartalanul, a lehető legményebbről, szinte magától értetődően öltethet alakot az író fájdalmas illúziótlansága, az a meggyőződése, hogy a termő és teremő élet felé nincs már semerre út.

Ugyancsak összegező jellegű jelentésváltozatra enged következtetni, hogy a hősök, akik sebzett, didergő lélekkel élnek a szörnyű, titokzatos dolgokkal teli világban, akár nők, akár idős férfiak, olyanok, mintha gyermekek volnának. Félénk, ámuló, képzelt, s nagyon magányos kisgyerekek. A valósággal mindig a varázslatosabb oldalról szembesülnek. Az egyik éjféli órán beszélget a halottal (*Éjszakai látogatás*), a másikat munkatársa durva szava kergeti repülőgépén egyre feljebb a kék azúrba, a végtelenbe, a halálba (*Halálos mámor*), a harmadik és negyedik az *Idő múzeumába* látogat — és így tovább. De erős, mélyen élő gyermeki hajlamokra vall a gesztusokon kívül az érzékelés és kifejezés expresszivitása, az érzelmek gátlátalan, színjátékszerű kiélése, vagy a fantázia merész szárnyalása is. A kötetben különben van olyan novella, a legjobbak közül való, amelynek gyerekek a hősei. (*Új gyerek a faluban*).

Szirmai Károly egyéniségében hordja a gyermeket. Nem a játékos gámit. Inkább azt, akit Kosztolányi is, vagy Szép Ernő. Annak, hogy az alkotás szintjén ezek a hajlamok nagyobb hangsúlyt nem kaptak, hogy önálló művészi motívummá nem teljesezhettek, éppen ez lehet az oka. Szirmai Károly világában nincs már helye a gyermekség lényegének, a kompromisszumok nélküli életnek, mert nincs már az énnel olyan övezete, amit a romlás el ne ért volna, amelyben a teljesség óhaja még természetes lenne.

Szirmai Károlyt *kéttelkű író*nak szokás nevezni, akinek életműve prózai munkákból épült, pedig ő maga lírikus alkatú és szemléletű. Jelen esetben azonban az, hogy az epika mögül ki-kicsapnak a líra lángjai, nemcsak s nem is elsősorban alkat dolga. Sokkal inkább azé, amit legpontosabban talán a situáció kihívásának s a vallomás kényszerének nevezhetnénk. A mondanivaló hibátlan kifejtését, s tökéletesebb értését szolgálja, ugyanakkor szüntelen jelenlétével figyelmeztet: sorsügyekről van szó.

B. VARGA LAJOS

ÉLETÜNK HITELES FÉNYKÉPSORA

PETKOVICS KÁLMÁN: *Reggel ötkor füttyül a vicinális*.

Forum, Újvidék, 1970.

Valemennyiünket szenvedélyes kíváncsiság, csillapíthatatlan vágy tölt el akkor, amikor közvetlen környezetünkről, a körülöttünk forgolódo emberekről, egy közös talajba vetett és onnan kisarjadt sorsokról olvashatunk. Hiszen ezekbe a sorsokba mi magunk is belefoglaltatunk bonyolult lelkiállapotunkkal, sokrétű, szövevényes életkörülményeinkkel, viszonyulásainkkal.

Szeretnénk megismerni a főlészín alatt, a láthatatlanul munkálkodó

bonyolódó mozgó erőt, a rejtőzködő összefüggéseket, a dolgok és történések titkos indítékait éppúgy, mint az álcázott, alattomos akadályok leküzdhetőségét. Egyszóval tehát az eseményeknek azt a soha nem nyugvó, tovagördülő láncolatát, ami sajátos és ami egyedülálló, megnyilvánulásaiban pedig mindenkor kihát mindennapjainkra is.

Ha Petkovics Kálmán nemrég megjelent könyvét figyelmesen végigolvassuk, akkor közelebb jutunk